

1.8. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo interpretavimo pokyčiai Lietuvos teismų praktikoje

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Andra Mažrimaitė

E. paštas anmazrimaite@stud.mruni.eu

Vilius Lapis

E. paštas vilapis@stud.mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-23-01-08

Santrauka. Nuo 2020 m sausio 1 d. Lietuvoje pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo kontekste įsigaliojo „žalos be kaltės“ (angl. no-fault) modelis, kuriuo sprendimus dėl žalos atlyginimo ir jos dydžio, visų pirma, priima ne draudimo bendrovė ar teismas, bet privaloma ikiteisminė institucija. Tokių pokyčių tikslas – sudaryti sąlygas pacientams, kuriems padaryta žala, greičiau ir paprasčiau gauti žalos atlyginimą ir lėšas, o laiką skirti sutrikdytai sveikatai susigrąžinti, taip pat sudaryti sąlygas, skatinančias atskleisti asmens sveikatos priežiūros specialistų klaidas, ir imtis priemonių, kad jos nesikartotų. Pacientų teisių ir žalos atlyginimo modelis yra dar gana jaunas ir naujas reiškinys mūsų valstybėje. Nors ir matoma, kad šiuo modeliu yra naudojama gana aktyviai, tačiau tiesiog būtina tinkamo veikimo dalis yra tolimesnė modelio analizė, visapusiškas įstatymų leidėjo darbas ir vertinimas praktikoje. Per 2023 m. teismuose buvo išnagrinėtos 37 bylos dėl žalos paciento sveikatai atlyginimo, iš kurių 27 civilinė byla išnagrinėta bendrosios kompetencijos teismuose, o keliuose iš šių bylų, nurodomų straipsnyje, pateikta ir itin aktualių išvalgų, parodančių svarbiausias tendencijas aiškinant šį modelį. Šiais metais sulaukta vieno iš pagrindinių precedentų paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo kontekste – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį, kurioje buvo sprendžiama dėl pagrindinių Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nuostatų aiškinimo ir taikymo – sąlygų, reikalingų žalos atlyginimui, asmenų, turinčių teisę į žalos atlyginimą, teismo diskrecijos nustatant žalos atlyginimo dydį. Taigi, reikia pabrėžti, kad teismų praktikos analizė yra itin reikalinga ir reikšminga tolimesnei pažeistų paciento teisių gynimo būdo – „žalos be kaltės“ – mechanizmo tobulinimui ir aiškinimui.

Reikšminiai žodžiai: žalos atlyginimo be kaltės modelis; pacientų teisės; sveikatos teisė; žalos paciento sveikatai atlyginimas.

Įvadas

Būtų itin sunku paneigti tai, kad sveikata, gyvybė yra vienos iš pačių fundamentaliausių vertybių, kurios itin reikšmingos kiekvienam ir sudaro prielaidas tinkamam ir pažangiam asmens

gerovės vystymuisi. Itin svarbu paminėti, kad vertybių, tokių kaip žmogaus gyvybė, žmogaus sveikata apsauga yra pripažįstama tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tiek įstatymų leidėjo, tiek ir teismų. Atsižvelgiant į tai, jau nuo 1996 m. Lietuvos Respublikoje priimtas Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas (toliau – PTŽSAĮ), kurio pagrindinis tikslas – nustatyti paciento teises ir pareigas, paciento atstovavimo ypatumus, paciento skundų nagrinėjimo ir žalos, padarytos jo sveikatai, atlyginimo pagrindus¹. Galimai nekokybiškai teiktų sveikatos priežiūros paslaugų, nepateisintų pacientų lūkesčių atveju viena iš gynybos priemonių, kurios yra siekiama, – patirtos žalos atlyginimas. Toks mechanizmas yra būtinas siekiant atstatyti prarastus gėrius, tokius kaip asmens sveikata ar net gyvybė, taip pat užtikrinti asmenų teisių gerbimą ir tinkamą padarytos žalos kompensavimą².

Praėjus daugiau nei 24 metams nuo pirmosios PTŽSAĮ redakcijos buvo suprasta, kad būtini pokyčiai tam, kad pacientų teisės būtų įgyvendinamos ir ginamos dar paprasčiau. Nepaisant ilgų diskusijų ir net kelių PTŽSAĮ versijų, nuo 2020 m sausio 1 d. Lietuvoje pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo kontekste įsigaliojo „žalos be kaltės“ (angl. *no fault*) modelis, kuriuo sprendimus dėl žalos atlyginimo ir jos dydžio, visų pirma, priima ne draudimo bendrovė ar teismas, bet privaloma ikiteisminė institucija. Tokių pokyčių tikslas – sudaryti sąlygas pacientams, kuriems padaryta žala, greičiau ir paprasčiau gauti žalos atlyginimą ir lėšas, o laiką skirti sutrikdytai sveikatai susigrąžinti (įgyvendinti žalos be kaltės modelį); taip pat sudaryti sąlygas, skatinančias atskleisti asmens sveikatos priežiūros specialistų klaidas, ir imtis priemonių, kad jos nesikartotų³.

Pacientų teisių ir žalos atlyginimo modelis yra dar gana jaunas ir naujas reiškinys mūsų valstybėje. Be to, esamas pacientų patirtos žalos atlyginimo modelis vis dar kelia daug klausimų ir abejonių, jo efektyvumas ir naudingumas vis dar tebetiriamas. Šiuo metu jau sukaupta daugiau nei trejų metų praktika taikant šį modelį, todėl itin tikslinga vertinti ir analizuoti, ką būtų galima tobulinti, ką reikėtų keisti, kokią gerąją praktiką galima panaudoti, kad būtų užtikrinta visapusiška pacientų teisių apsauga žalos atlyginimo kontekste. Taip pat vis dažniau suvokiama, kad praktikoje siekiant įtvirtinti šį modelį, būtini pokyčiai: turi būti keičiama Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos (toliau – Komisija) sudėtis, aiškinamos sąvokos, ieškoma pačio tinkamiausio modelio⁴. Nors akivaizdu, kad šiuo modeliu yra naudojamos gana aktyviai, pvz., per 2022 m. komisija gavo 246 prašymus atlyginti sveikatai padarytą žalą⁵, tačiau yra aiškiai suprantama, kad tik tolimesnė analizė, galimi

1 Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 102-2317; 2004, Nr. 115-4284; 2009, Nr. 145-6425.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d., 2013 m. gruodžio 6 d., 2015 m. balandžio 16 d., 2017 m. gegužės 19 d. nutarimai.

3 „SAM paaiškina, kaip praktiškai veiks „žalos be kaltės“ modelis“, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, 2020 m. sausio 10 d., <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/sam-paaiskina-kaip-praktiskai-veiks-zalos-be-kaltes-modelis>.

4 Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 2, 24, 25, 26 ir 27 straipsnių pakeitimo įstatymas, TAR, 2022-11-15, Nr. 22951.

5 „Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos 2022 m. veiklos ataskaita“, https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/PZK%202022%20m_%20veiklos%20ataskaita.pdf.

sprendimai, naujų idėjų paieškos ir pagrįsta kritika galėtų leisti pasiekti, kad pacientams reikalingas žalos atlyginimo modelis būtų pats tinkamiausias, aktualiausias ir labiausiai prieinamas. Įdomu ir tai, kad praėjus laikui, kai žalos „be kaltės“ atlyginimo modelis veikia praktikoje, jau galima apžvelgti ir pirmąją teismų praktiką, kuri jau dabar turi ir tikrai, tikėtina, bus itin reikšminga tolimesniai šio modelio tobulinimui ir puoselėjimui. Iš viso PTŽSAĮ 24 str. pagrindu per 2023 m. teismuose buvo išnagrinėtos 37 bylos dėl žalos paciento sveikatai atlyginimo, iš kurių 27 civilinės bylos išnagrinėtos bendrosios kompetencijos teismuose ir 10 administracinių bylų – specialiosios kompetencijos teismuose.

Atsižvelgiant į tai formuluojamas tyrimo objektas – aktualiausi aukštesnės instancijos teismų sprendimai dėl paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo įsigaliojus Žalos be kaltės atlyginimo modeliui. Šio straipsnio tikslas – siekiant konkretumo ir sukuriama precedento mechanizmo, išnagrinėti per 2023 m. priimtus aktualiausius bendrosios kompetencijos teismų sprendimus bylose dėl paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo pagal žalos atlyginimo „be kaltės“ modelį ir apžvelgti pagrindinius su žalos atlyginimu susijusius klausimus. Straipsnyje taikyti loginis analitinis, sisteminės analizės, lingvistinis, teleologinis ir apibendrinimo metodai.

1.8.1. Priežastinio ryšio ir kitų sąlygų būtinumas siekiant žalos atlyginimo, klausimą nagrinėjant bendrosios kompetencijos teisme

2023 m. birželio 15 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-421/2023, kuri šiuo metu yra svarbiausia esama aukščiausiosios instancijos byla ir kurioje buvo sprendžiama dėl PTŽSAĮ (įsigaliojusio 2020 m. sausio 1 d.), reglamentuojančio valstybės pareigą atlyginti paciento sveikatai sveikatos priežiūros įstaigos padarytą žalą, aiškinimo ir taikymo.

Byloje ieškovas prašė teismo priteisti iš atsakovės Lietuvos Respublikos 3 223 Eur turtinės ir 15 000 Eur neturtinės žalos, kurią patyrė mirus motinai (pacientei), atlyginimą. Ieškovas nurodė, kad pacientė buvo gydoma sveikatos priežiūros įstaigoje, tačiau, šiai nesilaikant esminių sveikatos saugą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, pacientė buvo užkrėsta COVID-19 liga (koronaviruso infekcija) ir mirė. Mirties liudijime nurodyta, kad pagrindinė liga, sukėlus mirtį, yra COVID-19 liga. Reikšdamas reikalavimą dėl turtinės žalos atlyginimo, ieškovas prašė priteisti motinos laidojimo išlaidų atlyginimą. Reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo ieškovas grindė buvusio artimo ir glaudaus savo ryšio su motina aplinkybe.

Visų pirma, nagrinėtoje kasacinėje byloje buvo keliamas klausimas, ar nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojus PTŽSAĮ nuostatų pakeitimams, kuriais įtvirtintas naujasis žalos atlyginimo modelis, siekiant atlyginimo už paciento sveikatai padarytą žalą, būtina nustatyti (įrodyti) visas civilinės atsakomybės sąlygas, įtvirtintas Civilinio kodekso normose.

PTŽSAĮ 24 str. 1 d. nustatyta, kad pacientas ar kitas asmuo, turintis teisę į žalos atlyginimą, norėdamas gauti žalos atlyginimą, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. sausio 8 d.

nutarimu Nr. 3 patvirtintame Turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl paciento sveikatai padarytos žalos, atlyginimo tvarkos apraše (toliau – Aprašas) nustatyta tvarka turi kreiptis į Komisiją, veikiančią prie Sveikatos apsaugos ministerijos, su rašytiniu prašymu dėl žalos atlyginimo. Komisija yra privaloma ikiteisminė institucija dėl žalos atlyginimo. To paties straipsnio 6 d. nustatyta, kad žala atlyginama, jeigu Komisija nustato, kad teikiant asmens sveikatos priežiūros paslaugas paciento sveikatai yra padaryta žala ir kad tai nėra neišvengiama žala. Jeigu Komisija nustato, kad pacientas tyčia ar dėl didelio neatsargumo prisidėjo prie žalos atsiradimo, žala Apraše nustatytais sąlygomis ir tvarka neatlyginama arba mažinamas atlygintinos žalos dydis. Komisija sprendimą atlyginti žalą priima nevertindama asmens sveikatos priežiūros įstaigos ir ją padariusio sveikatos priežiūros specialisto kaltės.

PTŽSAĮ 2 str. 14 d. paciento sveikatai padaryta žala apibrėžiama kaip pakenkimas paciento sveikatai, jo sužalojimas ar mirtis. To paties straipsnio 9¹ d. neišvengiama žala apibrėžiama kaip paciento sveikatai padaryta žala, susijusi su teiktomis asmens sveikatos priežiūros paslaugomis, tačiau atsiradusi dėl aplinkybių, kurių asmens sveikatos priežiūros specialistas ir (ar) asmens sveikatos priežiūros įstaiga negalėjo numatyti, kontroliuoti ir (ar) užkirsti joms kelio. Taip pat nustatyta, kad neišvengiamos žalos kriterijus nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė⁶.

PTŽSAĮ 25 str. yra reglamentuojama teisės dėl pacientų sveikatai padarytos žalos atlyginimo kreiptis į teismą įgyvendinimo tvarka: šio straipsnio 1 d. nustatyta, kad pacientas ir kiti asmenys, turintys teisę į pacientų sveikatai padarytos žalos (turtinės ir neturtinės) atlyginimą, turi teisę Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą dėl paciento sveikatai padarytos žalos (turtinės ir neturtinės) atlyginimo klausimo nagrinėjimo iš esmės. Taip pat nustatyta, kad tokiu atveju atsakovas byloje yra valstybė, atstovaujama Vyriausybės įgaliotos institucijos, o teismas, sprenddamas dėl pacientų sveikatai padarytos žalos (turtinės ir neturtinės) atlyginimo, vadovaujasi šio įstatymo 24 str. 6 d.

Apibendrinama pirmiau nurodytą teisinį reguliavimą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija konstatavo, kad nekyla abejonių, jog teisei į paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimą atsirasti, be kita ko, būtinos šios sąlygos:

- 1) paciento sveikatai yra padaryta žala, kuri PTŽSAĮ 2 str. 14 d. apibrėžiama kaip pakenkimas paciento sveikatai, jo sužalojimas ar mirtis;
- 2) ši žala nėra neišvengiama.

Byloje taip pat nurodyta, kad galiojantis paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo reglamentavimas neįtvirtina kaltės kaip vienos iš būtinųjų sąlygų teisei į tokios žalos atlyginimą

6 Žalos atlyginimo tvarkos apraše nustatyti šie neišvengiamos žalos kriterijai (Aprašo 9.2.2 p.):

1. tai yra ligos ar sveikatos sutrikimo, kuriuo pacientas sirgo iki žalos atsiradimo, pasekmė ar komplikacija, kurios nebuvo galima išvengti, atsižvelgiant į asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo metu buvusį medicinos ir slaugos mokslo lygį ir gerąją medicinos praktikos patirtį (Aprašo 9.2.2.1 p.);
2. tai yra liga ar sveikatos sutrikimas, atsiradęs dėl paciento individualių savybių (9.2.2.2 p.);
3. tai yra liga ar sveikatos sutrikimas, atsiradęs dėl vaistinių preparatų, kai jie vartojami laikantis vaistinio preparato charakteristikų santraukoje, diagnostikos ir gydymo aprašuose, diagnostikos ir gydymo metodikose ir (ar) diagnostikos ir gydymo protokoluose nurodytų sąlygų, farmakologinių savybių (9.2.2.3 p.).

atsirasti – jame įtvirtintas atsakomybės be kaltės modelis, todėl šios sąlygos buvimas ar nebuvimas ir jos nustatymas nėra aktualus. Tačiau aktualus lieka klausimas, ar turi būti nustatytos kitos sąlygos, įprastai būdingos teisei į žalos atlyginimą atsirasti, t. y. neteisėti veiksmai ir priežastinis ryšys tarp šių veiksmų ir atsiradusios žalos.

Primintina, kad šiuo metu galiojantis „žalos be kaltės“ modelis buvo priimtas tam, kad pacientui, asmeniui dažnu atveju neturinčiam teisinio išsilavinimo, gali būti sunku (ar net neįmanoma) apibrėžti sąlygas, kurios yra nurodomos bylą nagrinėjant teisme civilinio proceso būdu. Aiškiai matyti, kad PTŽSAĮ nėra įtvirtinta, kad teisei į žalos atlyginimą atsirasti turi būti nustatyti neteisėti sveikatos priežiūros paslaugas teikusios įstaigos veiksmai. Minėta, kad pagal galiojantį teisinį reglamentavimą teisei į žalos atlyginimą atsirasti būtinos sąlygos yra tik dvi – paciento sveikatai yra padaryta žala ir ši žala nėra neišvengiama. Nagrinėjamoje byloje aktualus Aprašo 9.2.2.1 p. nustatytas žalos neišvengiamumo kriterijus suponuoja, kad žala turi būti atlyginama, jei jos, atsižvelgiant į asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo metu buvusį medicinos ir slaugos mokslo lygį ir gerąją medicinos praktikos patirtį, buvo galima išvengti. O nagrinėjamoje byloje kasacinis teismas padarė išvadą, kad teisė į žalos atlyginimą, atsižvelgiant į šį žalos neišvengiamumo kriterijų, iš esmės yra siejama ne su sveikatos priežiūros įstaigos neteisėtais veiksmais, atliktais teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, bet su tuo, ar teiktos sveikatos priežiūros paslaugos atitiko jų teikimo metu buvusį medicinos ir slaugos mokslo lygį ir gerąją medicinos praktikos patirtį.

Aktualaus PTŽSAĮ pakeitimo projekto aiškinamajame rašte buvo nurodyta, kad pakeitimo įstatymu pakeistas žalos atlyginimo modelis ir sprendžiant dėl žalos atlyginimo atsisakyta neteisėtų veiksmų ir žalą padariusio asmens kaltės nustatymo (t. y. įrodinėjimo ir rungimosi proceso); ginčo tarp paciento ar kito asmens, turinčio teisę į žalos atlyginimą, ir įstaigos šiuo atveju nėra – tik sprendžiamas klausimas, ar žala atitinka įstatyme nustatytas sąlygas, kai ji yra atlyginama.

Kasacinėje byloje Sveikatos apsaugos ministerijos pateiktoje išvadoje, be kita ko, nurodoma: žala atlyginama nevertinant asmens sveikatos priežiūros įstaigos ir ją padariusio sveikatos priežiūros specialisto kaltės, jei nustatoma, kad, teikiant asmens sveikatos priežiūros paslaugas, paciento sveikatai padaryta žala ir tai nėra neišvengiama žala; t. y. visų pirma įvertinama, ar tarp pacientui teiktų asmens sveikatos priežiūros paslaugų (nevertinant veiksmų teisėtumo ar neteisėtumo) ir jam padarytos žalos yra priežastinis ryšys. Nustačius, kad asmens sveikatos priežiūros paslaugos sukėlė žalą pacientui sveikatai, turi būti įvertinama, ar ši žala nebuvo neišvengiama. Vertinant žalos pacientui sveikatai išvengiamumą, jei žala kilo kaip paciento turėtų ligų ar sveikatos sutrikimų pasekmė ar komplikacija, taip pat turi būti įvertinama, ar šios žalos sveikatos priežiūros įstaiga turėjo galimybę išvengti, atsižvelgiant į paslaugų teikimo metu buvusį medicinos ir slaugos mokslo lygį ar gerąją medicinos praktikos patirtį. Tuo atveju, jei žala kilo dėl to, kad paslaugos suteiktos ne taip, kaip to reikalavo paslaugų teikimo metu buvęs medicinos ir slaugos mokslo lygis ir geroji medicinos praktikos patirtis, žala pacientui sveikatai vertintina kaip išvengiama ir atlygintina.

Teismas padarė išvadą, kad įstatymo leidėjo tikslai įtvirtinant naują tokios žalos atlyginimo modelį suponuoja, kad, remiantis PTŽSAĮ normomis, įsigaliojusiomis 2020 m. sausio 1 d., teisei į žalos atlyginimą atsirasti būtina nustatyti šių sąlygų visumą: paciento sveikatai yra padaryta žala; žala nėra (nebuvo) neišvengiama; žala padaryta teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, t. y. teiktas sveikatos priežiūros paslaugas ir atsiradusią žalą sieja priežastinis ryšys. Taigi byloje buvo nustatinėjama ar žala – pacientės mirtis – atsirado teikiant sveikatos priežiūros paslaugas ir ar ji vertintina kaip neišvengiama, ar vis dėlto jos buvo galima išvengti atsižvelgiant į sveikatos priežiūros paslaugų teikimo metu buvusį medicinos ir slaugos mokslo lygį ir gerąją medicinos praktikos patirtį.

Taigi, kasacinis teismas sukūrė precedentą, kuris šiuo metu praktikoje atrodo prieštaraujantis „žalos be kaltės“ modelio esmei – PTŽSAĮ nėra įtvirtinta, kad teisei į žalos atlyginimą atsirasti turi būti nustatytas priežastinis ryšys tarp suteiktų sveikatos priežiūros paslaugų ir padarytos žalos. Be to, PTŽSAĮ priėmimo stadijoje buvo teigiama, kad pacientui nebereikės įrodyti, kad sveikatai padaryta žala kilo dėl konkrečių gydytojų veiksmų. Tačiau, teismo nuomone, šis elementas išlieka svarbus ir turi būti nustatytas kaip viena iš būtinųjų tokios žalos atlyginimo sąlygų. Aptartas teisinis reguliavimas suponuoja, kad, siekiant nustatyti šią sąlygą, būtina spręsti, ar žala buvo padaryta teikiant sveikatos priežiūros paslaugas. Tačiau tada, autorių nuomone, šiuo metu galiojantis „žalos be kaltės“ mechanizmas, kuriuo buvo siekiama supaprastinti, palengvinti procesą pacientui, neįvykdo savo tikrosios funkcijos, kadangi vis tiek grįžtama prie sąlygų, tokių kaip priežastinio ryšio nustatymas, kurios privalo būti įrodytos tik tuo atveju, jei žalos atlyginimo siekiama teismo proceso tvarka.

1.8.2. Paciento vaikų teisė į paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimą

Atsižvelgiant į tai, kad toje pačioje 2023 m. birželio 15 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byloje ieškovas prašė teismo priteisti iš atsakovės Lietuvos Respublikos turtinę ir neturtinę žalą, kurią patyrė mirus motinai (pacientei), kasacinis teismas taip pat pasisakė ir dėl asmenų, kurie turi teisę gauti žalos, padarytos paciento sveikatai, atlyginimą. Visų pirma, asmenų, turinčių teisę į paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimą, ratas yra apibrėžtas PTŽSAĮ 13 str. Šiame straipsnyje nustatyta, kad pacientas ir asmuo, kuris buvo mirusio paciento išlaikomas arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, nedarbingi tėvai (įtėviai) ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusio paciento vaikas, gimęs po jo mirties, turi teisę į turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl paciento sveikatai padarytos žalos (toliau – žala), atlyginimą. Teisę į neturtinės žalos atlyginimą taip pat turi mirusio paciento darbingi tėvai (įtėviai) ir pilnamečiai vaikai (įvaikiai), kuriuos su pacientu siejo ypač artimas ir glaudus ryšys.

CK 6.284 str. 1 d. nustatyta, kad fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą

(nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą.

Taigi tiek PTŽSAĮ, tiek CK normos, nustatančios subjektų, turinčių teisę į turtinės žalos atlyginimą fizinio asmens mirties atveju, ratą, šios teisės atsiradimą sieja su išlaikymo faktu arba teisės į išlaikymą turėjimu asmens mirties dieną. Kitiems asmenims teisė į turtinės žalos atlyginimą įstatymų normose nenustatyta.

Tačiau buvo pabrėžta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 2 d. įtvirtinta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo aktuose⁷ yra suformavęs plačią oficialiąją konstitucinę žalos atlyginimo doktriną, grindžiamą esmine nuostata, kad būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas, kurį įtvirtinant siekiama užtikrinti, kad asmenims, patyrusiems materialinę ar moralinę žalą, ji bus atlyginta. Konstitucinis žalos atlyginimo principas yra įgyvendintas Lietuvos Respublikos įstatymuose: CK 6.251 str. 1 d. nustatytas visiškas žalos atlyginimo principas⁸.

CK 6.291 straipsnio, reglamentuojančio teisę į laidojimo išlaidų atlyginimą, 1 dalyje nustatyta: jeigu nukentėjęs asmuo miršta, jo laidojimo išlaidas turėjusiam asmeniui atlygina tas asmuo, kuris yra atsakingas už žalą, susijusią su nukentėjusio asmens gyvybės atėmimu; atlyginamos tik protingumo kriterijus atitinkančios laidojimo išlaidos.

Nagrinėjamoje byloje ieškinį dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, pacientei mirus, pareiškė jos pilnametis sūnus. Reikšdamas reikalavimą dėl turtinės žalos atlyginimo, ieškovas prašė priteisti motinos laidojimo išlaidų atlyginimą. Reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo ieškovas grindė buvusio artimo ir glaudaus jo ryšio su motina aplinkybe. Teisėjų kolegija nurodo, kad nors nei specialusis įstatymas, reglamentuojantis žalos paciento sveikatai atlyginimo pagrindus (PTŽSAĮ), nei CK 6.284 str., įtvirtinantis teisę į žalos atlyginimą fizinio asmens mirties atveju, teisės į turtinės žalos atlyginimą mirusiojo suaugusiems vaikams nenustato, tačiau konstitucinis visiško žalos atlyginimo principas ir CK 6.291 str. norma, įtvirtinanti teisę į laidojimo išlaidų atlyginimą, sudaro pagrindą konstatuoti, kad ieškovas (sūnus) turi teisę tiek į turtinės žalos – motinos laidojimo išlaidų, tiek į neturtinės žalos, patirtos dėl motinos mirties, atlyginimą.

1.8.3. Komisijos pareiga remtis poįstatyminiu aktu, sprendžiant dėl paciento sveikatai padarytos žalos dydžio

Galiausiai, aptariamoje 2023 m. birželio 15 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-24-421/2023 aktualios nuostatos, kuriomis vertinamas paciento sveikatai padarytos žalos dydis. CK 6.250 str. 2 d. nustatyta, kad neturtinė žala atlyginama visais

7 Pavyzdžiui, 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2010 m. vasario 3 d., 2015 m. balandžio 16 d. nutarimai.

8 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-222-969/2019.

atvejais, kai ji padaryta dėl asmens sveikatai ir dėl asmens gyvybės atėmimo. Teismas, sprenddamas dėl priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydžio, privalo atsižvelgti į neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus: 1) neturtinės žalos pasekmes; 2) žalą padariusio asmens kaltę; 3) žalą padariusio asmens turtingumą; 4) jei padaryta turtinė žala, į šios žalos dydį; 5) kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes bei sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principus.

Sprenddamas dėl neturtinės žalos atlyginimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad neturtinės žalos atlyginimo atveju žala yra padaroma vertybėms, kurios neturi piniginės išraiškos, todėl neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi. Neturtinės žalos neįmanoma kompensuoti, todėl teisinga kompensacija už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus reiškia tokios piniginės satisfakcijos, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo patirtą dvasinę sielvartą, fizinį skausmą, kitokius neturtinių vertybių pažeidimus, parinkimą. CK nuostatos neįtvirtina atlygintinos neturtinės žalos minimalaus ar maksimalaus dydžio, tačiau žalos atlyginimo dydžiui įvertinti minėtos CK nuostatos pateikia nebaigtinį kriterijų, pagal kuriuos nustatomas neturtinės žalos dydis, sąrašą⁹. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat nurodyta, kad CK 6.250 str. 2 d. įtvirtintas nebaigtinis neturtinės žalos dydžiui nustatyti reikšmingų kriterijų sąrašas laikytinas pagrindiniu (universaliu) sąrašu tokių kriterijų, kurie turėtų būti teismo ištirti ir įvertinti kiekvienu konkrečiu atveju.

Remiantis PTŽSAĮ įtvirtintu reguliavimu minėta, kad paciento sveikatai padaryta žala atlyginama nevertinant sveikatos priežiūros paslaugas teikusios įstaigos kaltės. Žala atlyginama iš Vyriausybės įgaliotos institucijos administruojamos sąskaitos, kurioje kaupiamos asmens sveikatos priežiūros įstaigų įmokos žalai atlyginti (PTŽSAĮ 24 str. 8 d.). Taigi, nustatant dėl paciento sveikatai padarytos atlygintinos neturtinės žalos dydį, būtina atsižvelgti į pirmiau nurodytus tokios žalos dydžio nustatymo kriterijus ir šiuos teisinio reguliavimo ypatumus.

PTŽSAĮ 24 str. 7 d. nustatyta, kad Komisija atlygintinos žalos dydį nustato vadovaudamasi Žalos atlyginimo tvarkos apraše nurodytais atlygintinos žalos dydžiais. Šioje normoje taip pat nurodyti šių dydžių nustatymo kriterijai. Lingvistiškai aiškinant šią normą žalos dydį pagal šiuos kriterijus nustato Komisija. Klausimą dėl paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo nagrinėjant teisme iš esmės teismas nėra įpareigotas remtis šiais kriterijais.

Remiantis PTŽSAĮ 24 str. 6 d. nuostatomis, tuo atveju, jei Komisija nustato, kad pacientas tyčia ar dėl didelio neatsargumo prisidėjo prie žalos atsiradimo, žala Apraše nustatytais sąlygomis ir tvarka neatlyginama arba mažinamas atlygintinos žalos dydis. Teismas, sprenddamas dėl pacientų sveikatai padarytos žalos (turtinės ir neturtinės) atlyginimo, vadovaujasi šio įstatymo 24 str. 6 d. (PTŽSAĮ 25 str. 1 d.).

Šioje byloje itin svarbu, kad kasacinis teismas išaiškino, jog klausimą dėl paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo nagrinėjant teisme iš esmės, teismas nėra įpareigotas remtis Žalos

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-181-611/2020.

atlyginimo tvarkos apraše nurodytais atlygintinos žalos dydžių nustatymo kriterijais. Paminėtina, kad nuo „žalos be kaltės“ modelio vertinimo teismuose dažniausiai priteisiami dydžiai, itin artimi nustatytiems Apraše.

Kasacinis teismas nurodė, kad, sprendamas dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio, teismas turi vadovautis CK 6.250 str. 2 d. įtvirtintais neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijais, atsižvelgdamas į paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ypatumus – kad paciento sveikatai padaryta žala atlyginama nevertinant sveikatos priežiūros paslaugas teikusios įstaigos kaltės; žala atlyginama iš Vyriausybės įgaliotos institucijos administruojamos sąskaitos.

1.8.4. Kreipimosi į teismą dėl Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos sprendimo terminas

Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. spalio 26 d. byloje Nr. e2-1027-370/2023 pacientė nesutiko su pirmosios instancijos teismo nutartimi nurodydama, kad teismų praktika dėl PTŽSAĮ 25 str. 1 d. įtvirtinto 30 d. termino kvalifikavimo yra skirtinga – vienu atveju terminas traktuojamas kaip ieškinio senaties terminas, kitose nutartyse terminas laikomas procesiniu.

PTŽSAĮ 24 str. 1 d. nustatyta, kad pacientas ar kitas PTŽSAĮ 13 str. nurodytas asmuo, norėdamas gauti žalos atlyginimą, ne vėliau kaip per trejus metus nuo dienos, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie žalą, Apraše nustatyta tvarka turi kreiptis į Komisiją su rašytiniu prašymu dėl žalos atlyginimo. PTŽSAĮ 25 str. 1 d. nustatyta, kad jeigu pacientas ir kiti asmenys, turintys teisę į pacientų sveikatai padarytos žalos (turtinės ir neturtinės) atlyginimą, per 30 d. nuo tos dienos, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie Komisijos sprendimą, nesutinka su Komisijos sprendime nurodytu žalos atlyginimo dydžiu arba jeigu žalos atlyginimas nenustatytas, jie turi teisę CPK nustatyta tvarka kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą dėl paciento sveikatai padarytos žalos (turtinės ir neturtinės) atlyginimo klausimo nagrinėjimo iš esmės.

Lietuvos apeliacinio teismo praktikoje, kuria suvienodinta ankstesnė skirtinga Lietuvos apeliacinio teismo praktika dėl PTŽSAĮ 25 str. 1 d. įtvirtinto termino kvalifikavimo, išaiškinta, kad PTŽSAĮ 25 str. 1 d. įtvirtintas 30 d. terminas, per kurį asmenys, nesutinkantys su Komisijos sprendimu, turi teisę CPK nustatyta tvarka kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą, kvalifikuotinas kaip procesinis terminas. Nurodyta, kad tokia išvada padaryta atsižvelgiant į tai, kad: 1) šio termino tikslas – suteikti teisę šaliai, nesutinkančiai su ikiteisminės ginčų Komisijos sprendimu, per 30 d. pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo klausimo nagrinėjimo iš esmės teisme; 2) pripažinus šį terminą procedūriniu, tam pačiam materialiajam teisiniam reikalavimui dėl žalos atlyginimo priteisimo nustatomas vienas ieškinio senaties terminas; 3) šio termino pasibaigimas ir neatnaujinimas lemia teisės atlikti procesinį veiksma – pateikti teismui ieškinį dėl žalos atlyginimo išnagrinėjimo – išnykimą, t. y. asmens procesinę subjektinę teisę pasibaigia¹⁰.

Taigi, Apeliacinis teismas konstatavo, kad PTŽSAĮ 25 str. 1 d. įtvirtintas terminas yra

10 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-429-934/2023.

procedūrinis, jo praleidimas ir neatnaujinimas sukelia analogiškus, kaip ir procesinio termino praleidimo atveju, padarinius. Nepriklausomai nuo to, kad nepasibaigė PTŽSAĮ 24 str. 1 d. nustatytas trejų metų terminas kreiptis į Komisiją dėl žalos atlyginimo, tačiau ieškovei šia teise pasinaudojus ir Komisijai priėmus ieškovei nepalankų sprendimą, ieškovė turėjo teisę PTŽSAĮ 25 str. 1 d. nustatytu terminu kreiptis į teismą dėl ginčo nagrinėjimo iš esmės, o per 30 d. nesikreipusi į teismą ieškovė nebegali remtis PTŽSAĮ 24 str. 1 d. nustatyto termino nepasibaigimu. Iš šio sprendimo galima matyti, kad teismas dar kartą įtvirtina asmens pamatinę teisę į teisingą teismą. Vadinas, kiekvienas turi teisę į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą per protingą laikotarpį. Taigi, pacientui vieną kartą pasinaudojus ikiteisminės institucijos sprendimu, jam yra suteikiamas protingas laikotarpis, per kurį pacientas, nesutinkantis su Komisijos sprendimu, gali kreiptis į teismą. Terminas, vertinamas kaip procesinis terminas, yra tinkamas mechanizmas, užtikrinantis asmens teises ir laisves siekiant tinkamo sveikatai padaryto žalos atlyginimo.

Išvados

1. Iš aptartų kelių svarbiausių ir aktualiausių 2023 m. suformuotų teismų sprendimų galima daryti išvadą, kad daugiausia dėmesio yra skiriama būtent paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo sąlygoms ir jų aiškinimui – daug sąlygų yra aiškinamos plečiamai, pasitelkiant kitų įstatymų normas, lyginant su pateiktomis, kurios jau yra nurodytos PTŽSAĮ.
2. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformavo itin reikšmingą aiškinimą, kuris galimai prieštarautų „žalos be kaltės“ modelio tikslui: nors įstatymas tiesiogiai nenurodo, kad teisei į žalos atlyginimą atsirasti turi būti nustatytas priežastinis ryšys tarp suteiktų sveikatos priežiūros paslaugų ir padarytos žalos, šis elementas išlieka svarbus ir turi būti nustatytas kaip viena iš būtinųjų tokios žalos atlyginimo sąlygų.
3. Teismui nagrinėjant klausimą dėl paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisme iš esmės, remiantis Kasacinio teismo išaiškinimu, teismas nėra įpareigotas remtis Žalos atlyginimo tvarkos apraše nurodytais atlygintinos žalos dydžių nustatymo kriterijais, priešingai nei Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija, kuri yra privaloma ikiteisminė institucija.
4. 2023 metais suformuotos itin svarbios procedūrinės nuostatos siekiant tinkamo paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo. Visų pirma, nepriklausomai nuo to, kad nepasibaigė įstatyme nustatytas trejų metų terminas kreiptis į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją dėl paciento sveikatai padarytos žalos atlyginimo, pasinaudojus šia teise, nepriklausomai nuo sprendimo baigties, pradeda galioti ir 30 dienų terminas kreipimuisi į teismą. Antra, svarbu ir tai, kad turtinės žalos atlyginimas galimas ir mirusiojo paciento suaugusiems vaikams, kadangi būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas, kurį įtvirtinant siekiama užtikrinti, kad asmenims, patyrusiems materialinę ar moralinę žalą, ji bus atlyginta.

Changes in the Interpretation of Patients' Rights and Compensation For Health Damage in Lithuanian Court Practice

Mykolas Romeris University Law School

Institute of Public Law

Andra Mažrimaitė

E-mail: anmazrimaite@stud.mruni.eu

Vilius Lapis

E-mail: vilapis@stud.mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-23-01-08

Summary. On 1 January 2020, the “no-fault” model came into effect in Lithuania, whereby decisions on compensation and its amount are primarily made not by the insurance company or the court, but by a mandatory pre-trial institution. The purpose of such changes is to enable patients who have been harmed to receive compensation faster and more easily and to allocate funds and time to recover their impaired health, as well as to create conditions that encourage the disclosure of errors by personal health care professionals and measures to prevent them from reoccurring. The patient rights and compensation model is still a relatively new phenomenon in our country. Although it can be seen that this model is being used quite actively, a further analysis of the model, the comprehensive work of the legislator and evaluation in practice is simply a necessary component required for proper functioning. In 2023, 37 cases regarding compensation for damage to the patient's health were examined in courts, of which 27 civil cases were examined in courts of general jurisdiction. In 2023, we received one of the main precedents in the context of compensation for damage caused to a patient's health: the Supreme Court of Lithuania passed a ruling that decided on the interpretation and application of the main provisions of the Law on the Rights of Patients and Compensation of the Damage to Their Health – the conditions necessary for compensation, persons entitled to compensation, and the court's discretion in determining the amount of damages. Thus, it should be emphasized that the analysis of court practice is extremely necessary and significant for the further improvement and interpretation of the method of defending violated patient rights – the “no-fault” mechanism.

Keywords: no-fault compensation model; patients' rights; health law; compensation for damages to the patient's health.